

УДК 336.71:005.582

Є. Ю. Мордань,
аспірант кафедри міжнародної економіки,
ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України"

ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ "РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ" З УРАХУВАННЯМ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ НАУКОВОЇ МЕТОДОЛОГІЇ

Ye. Mordan,
Ph.D. student, Department of International Economics,
SHEI "Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine"

INTERPRETATION OF ESSENCE CONCEPT OF "REGULATION OF THE BANKING SYSTEM" TAKING INTO ACCOUNT OF MODERN TENDENCIES OF SCIENTIFIC METHODOLOGY

У статті здійснено детальний аналіз понятійного апарату у банківській сфері, зокрема розкрито сутність визначень "регулювання" (по відношенню до будь-яких об'єктів), "регулювання банківської системи", "регулювання банківської діяльності", "банківське регулювання" і "банківський нагляд" та на основі проведеного дослідження сформовано власну позицію автора до трактування поняття "регулювання банківської системи".

The article made a detailed analysis of the conceptual apparatus in banking, including definitions of the essence of "regulation" (in relation to any object), "regulation of the banking system", "regulation of banking activities", "banking regulation" and "banking supervision" and on the basis of the research the author has formed his own position to the interpretation of the term "regulation of the banking system".

Ключові слова: банківська система, регулювання, регулювання банківської системи, регулювання банківської діяльності, банківське регулювання, банківський нагляд.

Key words: banking system, regulation, regulation of the banking system, regulation of banking activities, banking regulation and banking supervision.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Банківська система — одна з найважливіших організаційних механізмів кредитної та фінансової системи країни, яка має значний вплив на її економічний розвиток, адже банківські установи є найбільшими фінансовими посередниками в світі, що мобілізують значні грошові кошти, розподіляють та перерозподіляють їх між суб'єктами економічних відносин, забезпечують безперервний процес руху фінансових ресурсів задля діяльності усіх галузей національної економіки. Саме це зумовлює значне державне регулювання банківської діяльності, а його неефективність суттєво впливає на стан банківської системи та її потенціал у забезпеченні економічного зростання країни.

Формуванню ефективно функціонуючого механізму регулювання банківської системи перешкоджає відсутність єдиного категоріального апарату щодо розуміння сутності основних понять у банківській сфері, у тому числі наявна неузгодженість у трактуванні та співставності таких визначень, як "регулювання", "регулювання банківської діяльності", "регулювання банківської системи", "банківське регулювання" та "банківський нагляд".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

За результатами проведеного дослідження нами визначено, що єдиного розуміння поняття "регулювання банкі-

вської системи" в науковій літературі не сформовано. При цьому значна неузгодженість наявна щодо об'єкту регулювання, в якості якого визначають "діяльність банківських установ" (О.О. Івашук), "банківську діяльність" (Н.І. Версаль, Л. Конопатська, К. Раєвський, Л.Г. Кльоба, Г.Ф. Малашенко, А.О. Сігайов), банківську систему (Л.О. Донченко, О.А. Колодій, О.В. Панасенко, Т.В. Черничко, Р.О. Ющик), банківництво (С. М. Лобозинська), при цьому, якщо досліджувати зміст праць зазначених вище та інших науковців, переважна більшість з них досліджує банківське регулювання та нагляд банків другого рівня центральними банками (мікропруденційне регулювання та нагляд). Ряд науковців досліджують окремі аспекти регулювання банківських систем (іноземного капіталу [12]; видів діяльності банків (інвестиційної [10], кредитної [1], діяльності на ринку банківських металів [13]); якості банківських послуг [6]) тощо.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є проведення критичного аналізу підходів до визначення понять "регулювання" по відношенню до об'єктів, "регулювання банківської системи", "регулювання банківської діяльності", "банківське регулювання" та "банківський нагляд" та обґрунтування авторського трактування визначення "регулювання банківської системи" з урахуванням сучасних тенденцій наукової методології.

Таблиця 1. Підходи науковців до визначення поняття "регулювання банківської діяльності"

Науковець	Визначення поняття «регулювання банківської діяльності»
М. А. Шаповалов	деятельность государственных органов законодательной, исполнительной и судебной власти, Президента РФ, а также Банка России, направленную на реализацию финансово-правовой политики государства и упорядочение деятельности кредитных организаций
О. В. Румянцева	осуществление специально уполномоченными органами нормативного и индивидуально-властного упорядочивающего воздействия на банковскую систему в целях упорядочения деятельности элементов банковской системы, защиты прав и законных интересов лиц, взаимодействующих с элементами банковской системы, а также формирования и поддержания устойчивого правопорядка в сфере банковской деятельности
О. П. Орлюк О. С. Любунь	форма державного управління, що становить собою систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк (або інший уповноважений орган) забезпечує стабільне та безпечне функціонування банків, а також попереджає дестабілізуючі процеси у банківському секторі
А. М. Мороз, В. І. Міщенко, А. П. Яценюк, В. В. Коваленко, О. Г. Коренева	створення відповідної правової бази. По-перше, це розробка та ухвалення законів, що регламентують діяльність банків. По-друге, ухвалення відповідними установами, уповноваженими державою, положень, що регламентують функціонування банків у вигляді нормативних актів, інструкцій, директив. Вони базуються на чинному законодавстві, конкретизують та роз'яснюють основні положення законів. Законодавчі та нормативні положення визначають такі межі поведінки банків, які сприяють надійному та ефективному функціонуванню банківської системи

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Будь-яка теорія управління серед параметрів її визначення виокремлює таку функцію, як регулювання. У [5] визначено, що регулювання — це "вид управлінської діяльності, спрямований на усунення відхилень, збоїв, недоліків тощо в керованій системі шляхом розроблення і впровадження керуючою системою відповідних заходів". Науковцями підкреслюється, що регулювання здійснюють "...на всіх стадіях управління шляхом коригування планів, перебудови організаційної структури, впровадження нових методів впливу на об'єкт регулювання з метою усунення відхилень та недоліків у процесі управління". Тому, як зазначає О.М. Островська, регулювання — функція управління фінансами, орієнтована на нормативність і має фіксувати будь-яке відхилення від норм. Безперервний зв'язок усіх ланок управління фінансами забезпечує фінансове регулювання [9]. У [2] акцентується увага на тому, що "регулирование есть деятельность по поддержанию в динамической системе управления производством заданных параметров ... Это как раз та функция, которая связывает систему управления с внешней средой ... Функция регулирования детерминирована нормативностью: в её поле зрения находится всякое отклонение от нормы. Регулирование состоит в достижении такой деятельности системы, при которой ликвидируются все отклонения состояния от заданного значения".

Виходячи з зазначеного вище, нами зроблено наступні висновки, які доцільно враховувати при формуванні авторського підходу до визначення поняття "регулювання банківської системи":

- регулювання є функцією управління в цілому, відповідно, є складовою її функціональної підсистеми;
- цілі та завдання регулювання детермінуються нормативністю; тобто визначаються цілями та завданнями управління в цілому, встановленими цільовою підсистемою управління (планами, нормами, лімітами та нормативами);
- регулювання передбачає розробку управлінських впливів, спрямованих на усунення відхилень фактичних параметрів об'єкту управління від цільових.

За результатами проведеного дослідження нами визначено, що поняття "регулювання банківської системи" в науковій літературі практично не визначається, навіть у дослідженнях, присвячених цій проблематиці. Переважним у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі є дослідження сутності та особливостей поняття "регулювання банківської діяльності". Тому для формування авторського розуміння поняття "регулювання банківської системи" здійснимо дослідження наявних підходів до визначення цих понять.

С.М. Лобозинською у [7] розкривається сутність державного регулювання банківської системи, під яким запропоновано розуміти "...здійснення державою організаційно-

управлінських, інституційних та економічних функцій через реалізацію нормативно-правового регулювання, податкової, конкурентної та грошово-кредитної політики, що дало підстави розробити Концепцію державного регулювання банківської системи України, яка спрямована на формування фінансово стійкої та конкурентоспроможної банківської системи, здатної шляхом ефективного переливання капіталу подолати наявні диспропорції в економіці країни". Недоліком зазначеного підходу, на нашу думку, є суттєве розширення об'єктного поля регулювання банківської системи через включення регулювання конкуренції, податкового регулювання тощо. Ми вважаємо, що об'єктне поле регулювання банківської системи повинно бути зосереджено безпосередньо в межах банківської системи з урахуванням її взаємозв'язків з внутрішнім та зовнішнім середовищами.

У роботі Я.А. Гейвандова запропоновано розглядати регулювання банківської системи в широкому (всі форми управлінського впливу на банківську систему) та вузькому (управлінський вплив держави на банківську систему, що здійснюється виключно державними органами, спрямований на реалізацію її конституційних функцій) розуміннях. Далі науковець зазначає, що державне регулювання банківської системи — це "... сложное многоплановое явление. С одной стороны, это регулирование макроэкономических процессов, связанных с денежно-кредитными отношениями, когда государство воздействует на все структурные элементы денежно-кредитной системы, включая Банк России... С другой стороны, государственное регулирование проявляется в непосредственном воздействии на организации, функционирующие в денежно-кредитной сфере, но без вмешательства в их оперативную деятельность (регистрация, лицензирование, надзор, контроль, использование обязательных экономических нормативов, инструментов и методов денежно-кредитного регулирования и т. п.)" [3].

Схожий підхід до структуризації, але вже по відношенню до регулювання банківської діяльності запропоновано В.Ю. Міроновим, який підкреслює, що в ньому доцільно виділяти два рівні: по-перше, — це регулювання державою макроекономічних процесів, пов'язаних з грошово-кредитними відносинами, при чому вплив держави здійснюється на всі елементи банківської системи, включаючи центральний банк; по-друге, — це безпосередня регулююча діяльність уповноважених державних органів по відношенню до окремих елементів банківської системи [8].

У цілому підхід науковців відповідає авторському розумінню до визначення об'єктного поля регулювання банківської системи, оскільки ними виділяються регулювання державою макроекономічних процесів, пов'язаних з грошово-кредитними відносинами (грошово-кредитне регулювання) та регулювання окремих елементів банківської системи.

Таблиця 2. Підходи науковців щодо визначення поняття "банківське регулювання"

Науковець	Визначення поняття «банківське регулювання»
В. Ю. Міронов	система государственных мер нормативного и индивидуального характера, осуществляемых Центральным банком Российской Федерации и призванных воздействовать на общественные процессы для преобразования их в соответствии с объективными законами в целях защиты и обеспечения устойчивости рубля; развития и укрепления банковской системы Российской Федерации; обеспечения эффективного и бесперебойного функционирования платежной системы
О. Б. Лаутс	осуществляемое Банком России, как органом банковского регулирования и надзора, регулирование банковской деятельности в части делегированных ему государством полномочий при помощи системы средств, имеющих правовую форму, с целью поддержания стабильности банковской системы, защиты прав и интересов вкладчиков и кредиторов, а также минимизации банковских рисков
Б. П. Адамик, Ю. В. Вашенко, О. Любунь, О. П. Орлюк	система заходів, за допомогою яких центральний банк забезпечує стабільне, безпечне функціонування банків та запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі
О. І. Барановський	... слід розглядати, принаймні, в двох аспектах. По-перше, з точки зору регулювання банками важливих елементів соціально-економічного розвитку держави, а, по-друге, з точки зору регулювання банківської сфери, як такої, спеціально уповноваженими на це державою органами, недержавними саморегульованими організаціями й комерційними банками»
О. Хаб'юк	формування та застосування державою заходів впливу на банківську сферу для досягнення державних цілей (забезпечення грошового обігу, стабільність банківської системи, уникнення монополізації, усунення недоліків міжнародної діяльності банків тощо)
М. Суржинський	... як функція державного управління покликана сприяти забезпеченню: стійкості роботи і зміцненню фінансового стану банківських установ; орієнтації та стимулювання діяльності банку в галузі кредитування та виконання пріоритетних завдань розвитку економіки та підвищення добробуту суспільства; наукової організації грошового обігу в народному господарстві; створенню системи гарантій захисту інтересів вкладників, передусім фізичних осіб
Закон України «Про Національний банк України»	одна з функцій Національного банку України, яка полягає у створенні норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства

На нашу думку, даний підхід є базовим для формування науково-методичного забезпечення регулювання банківської системи, але його на макрорівні слід розширити за рахунок включення такого рівня регулювання, як регулювання державою макроекономічних процесів, пов'язаних з забезпеченням стабільності фінансових ринків (макропруденційне регулювання).

Слід зауважити, що досить часто науковці оперують поняттям "регулювання банківської діяльності", при цьому чітко не виокремлюють рівні, на яких воно здійснюється. Узагальнення підходів вітчизняних та зарубіжних науковців до поняття "регулювання банківської діяльності" представлено в таблиці 1.

Підсумовуючи вищевикладений матеріал, щодо розуміння понять "регулювання", "регулювання банківської системи" та "регулювання банківської діяльності" нами зроблено наступні висновки:

- регулювання банківської системи — одна з функцій державного управління, що реалізується державою через уповноважені органи (переважно, через центральний банк);

- регулювання банківської системи реалізується на макрорівні — через регулювання процесів, пов'язаних з грошово-кредитними відносинами (грошово-кредитне регулювання) та забезпеченням стабільності фінансових ринків (макропруденційне регулювання); на мікрорівні — через регулювання окремих елементів банківської системи без безпосереднього втручання в їх оперативну діяльність;

- цілі та завдання регулювання банківської системи детермінуються нормативністю шляхом створення та постійної актуалізації відповідної нормативно-правової бази;

- регулювання банківської системи передбачає контроль за функціонуванням об'єктів відповідно до рівнів регулювання, в тому числі за виконанням правових норм, що регламентують відносини між ними, та розробку управлінських впливів, спрямованих на усунення відхилень фактичних параметрів об'єкту управління від цільових.

Для досягнення мети дослідження необхідним є уточнення понятійного апарату, що, зокрема, вимагає уточнення та розмежування понять "банківське регулювання" та

"банківський нагляд", які використовуються в наукових працях, присвячених проблемам регулювання банківської системи.

Узагальнення підходів науковців щодо визначення поняття "банківське регулювання" представлено в таблиці 2.

Базуючись на ґрунтовному вивченні наукової літератури, вважаємо, слід розмежувати поняття "регулювання банківської системи" та "банківське регулювання" і погоджуємось з твердженням О.В. Румянцевої, яка обґрунтувала, що ці поняття співвідносяться між собою як загальне та часткове, при цьому останньому притаманні як риси лінійного рівня (рівня прямих розпоряджень) регулювання, так і функціонального (діяльність в уже встановлених межах) [11].

У контексті розкриття даної теми досить важливим аспектом є уточнення співвідношення між собою понять "банківське регулювання" та "банківський нагляд". Так, деякі з науковців ототожнюють ці поняття (О.О. Качан, О.А. Костюченко, А.М. Мороз, Г.Ф. Фомін, В.П. Поляков і Л.А. Москаленко), інші визначають підпорядкованість і взаємозалежність цих понять (Т.П. Гудзь, І.І. Д'яконова, О.П. Орлюк, О. Хаб'юк), а треті — їх розмежовують (М.М. Коваленко, В.Л. Кротюк, В.В. Пасічник).

Узагальнивши результати проведеного дослідження з урахуванням законодавчого підходу до визначення понять "банківське регулювання", "банківський нагляд", нами визначено, що банківський нагляд є частиною функції банківського регулювання Національного банку України і входить до складу методів адміністративного банківського регулювання.

Зважаючи на зазначене вище, вважаємо, що поняття "регулювання банківської системи" доцільно визначати як функцію державного управління, що реалізується уповноваженими органами (переважно, через центральний банк) через регулювання процесів на макрорівні, пов'язаних з грошово-кредитними відносинами та забезпеченням стабільності фінансових ринків; на мікрорівні — через регулювання окремих елементів банківської системи без безпосереднього втручання в їх оперативну діяльність, детермінуються нормативністю шляхом створення та постійної актуалізації відповідної нормативно-правової бази та спря-

мована на забезпечення виконання банківською системою притаманних їй функцій без загрози втрати фінансової стабільності.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження сформовані наступні висновки:

1. Поглиблене вивчення понять "регулювання банківської системи" та "банківське регулювання" свідчить, що вони співвідносяться між собою як загальне та часткове, при цьому останньому притаманні як риси лінійного рівня регулювання, так і функціонального.

2. При зіставленні термінів "банківське регулювання" та "банківський нагляд" з'ясовано, що банківський нагляд є частиною функції банківського регулювання Національного банку України і входить до складу методів адміністративного банківського регулювання.

3. Аналіз понятійно-термінологічного апарату щодо визначення сутності "регулювання", "регулювання банківської системи" та "регулювання банківської діяльності" дає можливість, з урахуванням сучасних тенденцій наукової методології, сформуувати авторське бачення поняття "регулювання банківської системи" під яким слід розуміти функцію державного управління, що реалізується уповноваженими органами (переважно, через центральний банк) через регулювання процесів на макrorівні, пов'язаних з грошово-кредитними відносинами та забезпеченням стабільності фінансових ринків; на мікрорівні — через регулювання окремих елементів банківської системи без безпосереднього втручання в їх оперативну діяльність, детермінуються нормативністю шляхом створення та постійної актуалізації відповідної нормативно-правової бази та спрямована на забезпечення виконання банківською системою притаманних їй функцій без загрози втрати фінансової стабільності.

Література:

1. Аванесова І.А. Регулювання кредитної діяльності банку в умовах становлення ринкових відносин: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / І.А. Аванесова; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — К., 2006. — 22 с.
2. Веснин В.Р. Основы менеджмента: учебник / В.Р. Веснин; Ин-т междунац. права и экономики им. А.С. Грибоедова. — М.: Триада, Лтд, 1996. — 384 с.
3. Гейвандов Я.А. Государственно регулирование банковской деятельности в Российской Федерации (теоретический и организационно-правовой анализ): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / Гейвандов Я.А. — СПб., 1997. — 355 с.
4. Д'яконова І.І. Теоретико-методологічні основи функціонування банківської системи України: монографія / І.І. Д'яконова. — Суми: Університетська книга, 2007. — 400 с.
5. Кузьмін О.Є. Основы менеджмента: підручник / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. — К.: "Академвидав", 2003. — 416 с.
6. Кушнір К.О. Державне регулювання і контроль якості банківських послуг: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / К.О. Кушнір; Донец. держ. ун-т упр. — Донецьк, 2010. — 19 с.
7. Лобозинська С.М. Державне регулювання банківської системи України: автореферат дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03 / С.М. Лобозинська; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Львів: [б. и.], 2011. — 36 с.
8. Миронов В.Ю. Понятие государственного регулирования банковской деятельности и банковского регулирования: Финансово-правовой аспект // Юридический вестник Ростовского государственного экономического университета. — 2005. — № 3 (35).
9. Островская О.М. Банковское дело: толковый словарь / О.М. Островская. — 2-е изд. — М., 2001. — 400 с.
10. Паласевич М.Б. Регулювання банківської інвестиційної діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук:

08.00.08 / М.Б. Паласевич; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. — Л., 2010. — 20 с.

11. Румянцев Е.В. Соотношение понятий "государственное регулирование банковской деятельности" и "банковское регулирование" [Электронный ресурс] / Е.В. Румянцев // Журнал "наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. — 2012. — № 10. — Режим доступа: http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1925&Itemid=111.

12. Філонова І.Б. Державне регулювання іноземного капіталу в банківській системі: світовий досвід та українські реалії / І.Б. Філонова // Інноваційна економіка. — 2012. — № 6. — С. 253—258.

13. Чиж Л.М. Регулювання ринку банківських металів в Україні: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.03 / Л.М. Чиж; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л., 2009. — 20 с.

References:

1. Avanesova, I. A. (2006), "Regulation of credit activities of the bank in conditions of formation of market relations", Ph.D. Thesis, Finance, monetary circulation and credit, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine.
2. Vesnin, V. R. (1996), *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of management], Triada, Moscow, Russia.
3. Hejvandov, Ya. A. (1997), "The state regulation of banking activities in the Russian Federation", Ph.D. Thesis, Constitutional law, municipal law, St. Petersburg University of the Ministry of Internal Affairs of the Russian, St. Petersburg, Russian.
4. Diakonova, I. I. (2007), *Teoretyko-metodolohichni osnovy funktsionuvannia bankivsk'oi systemy Ukrainy* [Theoretical and methodological foundations of the banking system of Ukraine], Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine.
5. Kuz'min, O. Ye. (2003), *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of management], Akademydav, Kyiv, Ukraine.
6. Kushnir, K. O. (2010), "State regulation and control of banking services quality", Ph.D. Thesis, Economy and management of a national economy, Donetsk State University of Management, Donetsk, Ukraine.
7. Lobozyńska, S. M. (2011), "State regulation of the banking system of Ukraine", Ph.D. Thesis, Economy and management of a national economy, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.
8. Mironov, V. Ju. (2005), "Concept of state regulation of banking activities and banking regulations", *Yurydycheskyj vestnyk Rostovskoho hosudarstvennoho ekonomycheskoho unyversytetu*, vol. 3 (35), pp. 31—35.
9. Ostrovskaja, O. M. (2001), *Bankovskoe delo* [Banking], 2nd ed, Triada, Moscow, Russia.
10. Palasevych, M. B. (2010), "Regulation of bank investment activities in Ukraine", Ph.D. Thesis, Money, Finance and Credit, The Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine.
11. Rumjanceva, E. V. (2012), "Value concepts of "state regulation of banking activities" and "banking regulation", *Zhurnal "Nauka i obrazovanie: hozjajstvo i jekonomika; predprinimatel'stvo; pravo i upravlenie* [Online], vol. 10, available at: http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1925&Itemid=111
12. Filonova, I. B. (2012), "State regulation of foreign capital in the banking system: international experience and Ukrainian realities", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 6, pp. 253—258.
13. Chyzh, L. M. (2009), "Regulation of banking metals market in Ukraine", Ph.D. Thesis, Economy and management of a national economy, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2014 р.